

LORETA ANILIONYTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

MONTAIGNE'IS: MORALINĖ XVI AMŽIAUS IŠPAŽINTIS¹

Montaigne: Moral Confession of the 16th Century

SUMMARY

In the article, the ethical ideas of the 16th-century French philosopher and public figure Michel Montaigne are considered. In order to avoid the traditional dogmatic form of expression of thought, Montaigne deliberately chose the essay genre. In his essays, he developed Epicurean-type empiricist ethics, based on principles of personal freedom, human dignity, and rich everyday practical experience.

Michelis Montaigne'is tradiciškai mlaikomas pirmuoju filosofu eseistu, nors žanro tyrinėtojai istoriškai atseka jo užuomazgų ir Senekos laiškuose. Tačiau svarbu, kad Montaigne'io pasirinkimas rašyti tokiu žanru, vengti griežto teorizavimo, dažniausiai aiškinaamas jo epocha ir jos socialinėmis bei politinėmis ypatybėmis. Montaigne'io gyvenamoji epocha (1533–1592) – Renesanso pabaiga, senųjų idealų griūties ir naujųjų formavimosi laikas – esą nulėmusi ir jo kūrybos žanrą, ir jo turinį.

Epochų sandūros ypatybėmis aiškinaama ir jo ironija bei skepsis. Kiek mažiau sustojama ties mąstytojo psichikos sankloda ir jos raida, kuri, matyt, bus suvaidinusi ne menkesnį vaidmenį formuojantis Montaigne'io filosofinei koncepcijai – tai pirmiausia tėvo rūpestis, kad sūnus gautų puikų humanitarinį išsilavinimą, bet kartu neatitrūktų nuo „žemiškos“ būties, tad jis atiduodamas auklėti kaimietei. Matyt, su žindyvės pienu į būsimo mąstytojo kraują įaugo supratimas, vėliau aiškiai išsakytas *Esé*, kad

¹ Iš staipsnių ciklo „Naujųjų amžių etikos metafizinės ir empiristinės orientacijos“.

RAKTAŽODŽIAI: etika, empirizmas, skepticizmas, scholastika, M. Montaigne'is.

KEY WORDS: ethics, empiricism, scepticism, scholastics, Montaigne.

imperatorių ir batsiuvių dvasios sandara esanti ta pati.

Galbūt būtent šita valstietiško ir aristokratiško auklėjimo samplaika ir lėmė, kad Montaigne'is taip ir neužsidėjo „teisuolio“ filosofo kaukės, tokios būdingos racionalistinės filosofijos atstovams, šie mąstymo aistrą – idėjos aistrą paverčia savaiminiu tikslu ir, mąstydami apie pasaulį, iš esmės visada jį numarina: idėjos gyvybė atvirkščiai proporcinga gyvenimui. Montaigne'is iš pat pradžių nenori prarasti gyvenimo, jis siekia rašyti kaip „žmogus“. „Kaip žmogus“ – tai matyti visą pasaulio įvairovę ir būti jai atviram. Montaigne'is ne vienoje savo esė vietoje teigia, kad bet koks teorizavimas tėra tam tikrų faktų fetišizavimas, todėl jis sąmoningai jo vengia. Montaigne'is, svarstydamas jam rūpimas problemas, panyra į kasdienybę, kai visi filosofai bando bėgti nuo jos. Natūralu, kad neniekinant kasdienybės, filosofinės abstracijos pasirodo nepakankamos. Montaigne'iu nepriimtinas sausas, nuo gyvenimo atsietas teorizavimas. Minties aistra yra sausa, palyginti su gyvenimo aistra. Sorbonos scholastai, ironiškai pažymi jis, suspėja persirgti sifiliu prieš priedami pagal universiteto filosofijos programą Aristotelio teoriją apie susilaikymo dorybę.

Esė – vienintelis būdas išlikti filosofijoje neprarandant savo laisvės. Šiuo požiūriu eseistai – sąžiningiausi ir garbingiausi mąstytojai, nes neneigia, kad visų jų minčių kilmė yra subjektyvi. Eseistas tai, ką rašo, tapatina su savimi, filosofiniai samprotavimai čia eina pramaišiu su autobiografiniais dalykais: tai daug atviriau ir autentiškiau nei kalbėjimas

užsidėjus „visažinio“ – kad ir ironizuojančio, jog nežino, – filosofo kaukę.

Tačiau filosofija ir subjektyvumas tarsi nesuderinami dalykai: kas yra tiesa, kuri tėra mano tiesa – nuomonė? Būdinga, kad net ir po Nietzsche's „kiekviena filosofija yra jos kūrėjo išpažintis“ ir po Freudo, kurio nesustvarkymas su savuoju seksualumu ir neurozėmis tapo „klasika“, kaip tvarkyti kitų neurozes, subjektyvumo idėja filosofijoje tebėra idėja, kuri niekaip nepaliečia akademinę filosofiją pasirinkusių žmonių: kitaip tariant, manoma, kad psichologiniai dalykai – ligos, psichikos anomalijos ir t. t. – niekaip nepaveikia jų idėjų. Jei filosofas, nuolat vartojantis prozą ar kitą antidepresantą, nebejaučia lytinio potraukio – o tai viena pagrindinių šalutinių tokių vaistų reakcijų, – kurdamas savo „tikrąją“ filosofiją jis eliminuoja lytinį aspektą iš savo tyrinėjimo lauko kaip nesvarbų – neįdomų, vadinasi, jo nėra ir negali būti. Jei jį jaučia kiti ir tai jiems svarbu, tai tik dėl to, kad jie klysta. Ir atvirkščiai. Filosofo realusis gyvenimas tariamai nesvarbus – iliuzija, kurios nusimesti iki šiol retam tepavyksta.

Savos – išstumtos – garbėtroškos problemos dažniausiai perkeliamos visuomenei ir įgauna rūpesčio dėl valstybės, tautos reikalų pavidalą – šitaip paslepiamas noras „aš noriu būti valdžios viršūnėje“ – jei negalio realiai, tai bent idealiai.

Nietzsche: ko nori tas, kuris ieško tiesos? – vis dar neišgirstas, nes jį išgirsti būtų labai neparanku.

Galima sakyti, kad Montaigne'is savais būdais ir jo epochai būdingu stiliumi ėjo tuo siauru autentiškumo ir ryšio

su gyvenimu keliuku, kuris paliktas garbėtroškos kamuojamų (racionalistinės) filosofijos didžiūnų...

Filosofija, nenorėdama prarasti ryšio su gyvenimu, visada idėjos atžvilgiu bus nenuosekli. Tada kyla klausimas, ar tikresnis filosofas tas, kuris knygoje rašo apie tai, kiek išgeria, ar tas, kuris pateikia sterilų pasaulio vaizdą, kuriuo stebisi eiliniai mirtingieji? Filosofijos iliuzija, kuriai pasiduoda dauguma: filosofas – „išminčius“, t. y. tas, kuris tik *tarsi* nežino, kitaip sakant, apsimeta, kad nežino. Jo gyvenimas tampa knyginę išmintimi. Eseistas panaikina ribą tarp iliuzinio erudicijos „aš“ ir realiojo „aš“. Knyginis filosofas įgytą erudiciją nuolat lygina (sulygina) su gyvenimu, ir pastarasis, žinoma, pralaimi. Eseistas gyvena kasdienybėje. Montaigne'is – ne išimtis. Jis sako, kad jo knyga yra jis pats, jo asmeninis gyvenimas...

Kodėl 39 metų buvęs Bordo meras imasi plunksnos? Jis neturėjo tokių didelių filosofinių aspiracijų, kaip kiti jo amžinininkai. Montaigne'is siekė parašyti „gyvenimo vadovėlį“ savo amžininkams. Iki pat savo mirties Montaigne'is taisytojas savo esė vis pildydamas: rašytojas parašo vieną knygą. Iškeldamas atskirus jos aspektus, modifikuojančius tai, kas buvo pasakyta anksčiau, paties autoriaus žodžiais, suteikiančius naują atspalvį, Montaigne'is norėjo, kad iš jo teksto būtų matyti jo nuotaika. Tradicijai, ypač iki jo buvusiam scholastiniam filosofavimui, jis priešpriešina savo kelią teigdamas, jog jis dėstąs savo mintis taip, kaip jos jam kylančios. Jis atvirai sako, jog nori, kad būtų matoma jų natūrali eiga, „su visais zigzagais“.

Montaigne'is būdingai pažymi, kad jis nori tapti truputį išmintingesnis, o ne mokytesnis ar iškalbingesnis, todėl jam loginiai išvedžiojimai nepriimtini. Jis ieškąs sprendimų, kurie kalbėtų apie dalyko esmę, o ne „aplinkui“. Pagrindinis Montaigne'io analizės objektas, kurio jis neslepia, – jis pats. Jau *Esė* pratarinėje jis pareiškia: „Mano knygos turinys – aš pats“², tad jo veikalas – savianalizė. Kita vertus, toks objektas – „aš pats“ – nėra izoliuotas *aš*. Tai – ir jo gyvenamoji aplinka, sociumas, valstybė ir jos reikalai. Remtis gyva savo meto patirtimi, matyt, yra nerašyta visų vėlesniųjų eseistų taisyklė ir žanro reikalavimas. Tačiau bet koks rėmimasis patirtimi jau iš anksto numato, kad problemos bus nagrinėjamos empiriškai, o empirizmas savo ruožtu tegali būti daugiau ar mažiau skeptiškas, nes remiasi *bon sens* principu. Montaigne'is, galima sakyti, pradeda Naujųjų amžių etikos empiristinę tradiciją. Jo moralistinė etika remiasi tautų ir žmonių realaus gyvenimo stebėjimu, ir jau vien šis ryšys su moraline tautų ir žmonių elgesio praktika priešpriešina ją scholastinei tradicijai.

Dogmatiniam bažnytiniam mąstymui Montaigne'is priešpriešina realaus moralinio ir visuomeninio gyvenimo faktus: empirizmas grįžta prie daiktų, kokie jie yra, o ne kokius juos – kokių reikia ir kokie patogūs – išdidina, dogmatizuoja ir taip iškreipia scholastinę filosofiją. Galima sakyti, kad pirmiausia ir svarbiausia yra tai, jog Montaigne'io skepticizmas ir buvo nukreiptas prieš scholastinę filosofiją. Skeptiškas požiūris į tai, jog egzistuoja kažkokia įrodoma „paslėpta realybė“, nukreipia žvilgs-

nį į šį pasaulį ir šis įgyja iš pradžių prarastą vertę.

Savo skeptinę nuostatą Montaigne'is suformuluoja vienoje esė dalių – „Raimundo Sebundiečio apologijoje“. Montaigne'is čia teigia, kad logika negali būti argumentas religijos dogmoms įrodyti. Protas yra šiapusinis, apreiškimas – anapusinis, o ir Dievo balsas bei mūsų tikėjimas nėra tokie stiprūs, kad pajėgtų ką nors pakeisti šiame pasaulyje, – tai Montaigne'ui rodo įvairių tautų ir epochų gyvenimo praktika. Apskritai religiją Montaigne'is laikė tik įpročiu ir tradicija, tad ji negalinti duoti ir moralinių žmogaus elgesio gairių. Žmogus Montaigne'ui nėra kažkoks išskirtinis visatos kūrinys, jis nei aukštesnis, nei žemesnis už kitus. Ir čia mąstytojas polemizuoja su „natūraliąja teleologija“. Natūralioji teleologija, kuriai atstovavo Tomas Akvinielis, teigė, kad einant loginiu keliu nuo pasekmių prie priežasčių, galų gale galima nueiti iki pirmosios visų reiškinų priežasties, t. y. nuo kūrinio iki kūrėjo, galų gale – iki Dievo. Montaigne'is viską perkelia į kitą pusę: jo manymu, absoliuti būtis (Dievas) tiek pranašesnė už visas žmogaus proto galimybes, kad yra nesuprantamas pasaulio pradas, nuo žmogaus atskirtas tarsi paslapties skraiste, pro kurią prasiskverbti neįmanoma. „Mes neturime jokio bendravimo su būtimi, sugauti būtį – tas pats, kaip noras rieškutėse išlaikyti vandenį.“ Montaigne'io manymu, jeigu žmogus gali susivienyti su Dievu, tai šitai galima ne dėl žmogaus pastangų, o paties Dievo iniciatyva, kuris atsiskleidžia per apreiškimą ir malonę. Jis, veikiamas augstiniškosios tradicijos, tei-

gia, kad žmogus nesugeba pakilti virš savęs ir virš žmonijos, nes jis tegali matyti tik savo sugebėjimus. Jis gali pakilti tik tada, kai Dievui bus paranku *antgamtinu būdu* ištiesti jam *pagalbos* ranką. Tačiau Montaigne'is nemano, kad reikėtų aukštinti ir protą: Baltramiejaus nakties įvykiai Montaigne'ui yra geriausias žmogaus proto ribotumo įrodymas. Renesanso mąstytojui kova prieš scholastinę filosofiją iš esmės buvo atsigręžimas į antiką. Grįžimą nuo scholastinės prie antikos filosofijos Montaigne'is grindžia mintimi, kad negali filosofija vadintis ta filosofija, kuri laikosi neginčijamų prielaidų ir bijo analizuodama pajudinti autoritetų galią. Tikra filosofija, Montaigne'io manymu, turi atsigręžti į žmogų, į jo kasdienį gyvenimą ir neprarasti minties laisvės. Būtent tuo jį žavi antikos filosofija. Darė įtaką Epikūras, Plutarčas ir Seneka, nors jeigu žiūrėsime į trijų esė vidinę logiką, matysime, kaip nuo stoicizmo per skepticizmą pereinama prie epikūrizmo. Iš esmės sokratišką „pažink pats save“ Montaigne'is pakeičia „*Que sais je*“ – ką aš žinau? Taigi, norom nenorom ir jam iškyla tiesos netiesos problema, nors skeptiška nuostata lyg ir skatintų ją neigti. Kaip minėta, jis teigia, kad bet kokia bet kurio dalyko racionalizacija yra dogmatinė ir saviapgaulė, taigi atsiriboja nuo teorizavimo. Šis atsiribojimas daugiau yra atsiribojimas ne nuo proto kaip žmogaus sugebėjimo, o nuo mokslingumo, kuris Montaigne'ui dažnai atrodo tuščias ir sausas, eruditų gražbylostės dažnai tampa jo esė pajuokos objektu; gyvenimo faktai, anot jo, parodo ir paneigia visų

teorijų dirbtinumą. Nors Montaigne'is pabrėžia, kad vienas didžiausių žmogaus siekių yra žinios, vis dėlto jis teigia ir tai, kad begalinis pažinimo gausinimas yra pražūtingas. Be to, apie tą patį dalyką gali egzistuoti ir viena kitą neigiančios nuomonės. Tada kyla klausimas, ar nereikėtų pripažinti antikos skeptiko Seksto Empiriko požiūrio, – jis susilaukė spręsti, ar tie „atrodymai“ atitinka pačius daiktus, todėl teigė, kad pasisakyti galima ne apie pačius daiktus, o apie jų sukeltus išpūdžius. „Susilaukyti nuo sprendimų“, nes kiekvienam sprendiniui galima priešinti priešingą – tai Montaigne'is dažnai cituoja. Montaigne'is bando ieškoti tiesos. Pirmiausia jis susiduria su nuomonių įvairove – apie pasaulį ir žmogų. Kaip suderinti du dalykus: jei tiesa egzistuoja, tai ji turi būti viena, arba ją galima pažinti, arba – nepažinti visiškai. Filosofinių mokyklų gausa rodytų, kad visi tarsi teisūs „iš eilės“. Bet tada išeitų, kad neteisus nė vienas. Montaigne'is pažymi, kad visų teorijų bėda ta, jog jos pretenduoja nustatyti bendrąsias taisykles. Bet anksčiau ar vėliau joms tenka pripažinti išimtis, o kai tų išimčių prisikaupia daug, taisyklė, kuri buvo iškelta, pati tampa išimtimi. Tačiau kas tada tikra? Neradęs nė vienoje doktrinoje „tiesos“, Montaigne'is doktrinai priešpriešina „gyvenimą“. Filosofinės teorijos nori gyvenimą išprausti į schemą, bet kintantis gyvenimas nuolat laužo doktrinierišką idėjas, tarsi išsprūsta iš jų. Montaigne'is teigia, kad mintį reikia tikrinti gyvenimu, o ne gyvenimą – mintimi. Tačiau tokia pozicija lemia tai, kad gyvenimas tampa vien tiesos ieškojimu, žinant, kad jos ne-

rasi. Skeptikas visada subjektyvus ir šiuo požiūriu lengvai pažeidžiamas. Montaigne'is rašė, kad jis nesirengia mokyti kitų, rašydamas jis mokosi pats. Maža to, Montaigne'is daugelyje vietų kaip tik ir pabrėžia savo minčių atsitiktinumą, tai, kad jis nepretenduoja į visuotines ir įpareigojančias tiesas.

Viena vertus, žinoma, tokia nuostata kilusi iš pamatinės Montaigne'io pozicijos – išsaugoti mąstymo laisvę. O šis laisvės saugojimas savo ruožtu kilęs studijuojant kultūros istoriją, ypač filosofinių mokyklų įvairovę: „Daugeliu dalykų neabejojama tik todėl, kad visų pripažintų nuomonių niekas niekada neanalizuoja; niekas nesiaiškina jų pamatų, kuriuose kaip tik ir slypi klaidos ir silpnosios vietos; ginčijamasi ne dėl esmės, o dėl detalių“³. Montaigne'io nuomone, mūsų intelektas negali pretenduoti į kokios nors tiesos valdymą. Pasak jo, geriausias to įrodymas – įvairių filosofinių mokyklų tarpusavio kova: kai atsiranda nauja mokykla, mums nėra jokio reikalo ja pasitikėti, nes tereikia prisiminti, jog iki jos atsiradimo taip pat egzistavo jau ne viena mokykla, ir po jos atsiradimo atsiras kita, kuri paneigs šitą. Vadinasi, nėra jokių patikimų pagrindų, o jei jų nėra, ar ne geriau žmogui atsisakyti viso mokslo, nes jo mąstymas nieko vertas? Montaigne'is taip pat atmeta ir retorinę „įrodinėjimo“ formą, grįstą poveikiu auditorijai, – retoriką Montaigne'is vadina „veidmainystės ir apgaulės menu“. Todėl jo samprotavimai ir čia netenka diskursyvosios – loginės formos. Ir vėl geriausia išeitis iš tokios aklavietės Montaigne'ui atrodo savistaba.

Ką duoda tokia savistaba tyrinėjant moralės klausimus, kurie Montaigne'ui yra svarbiausi? Rašydamas apie žmonių gyvenimą, jis atranda dar didesnę papročių, moralės ir elgesio būdų įvairovę bei skirtingumus, nei tyrinėdamas filosofines sistemas. Jis pateikia daugybę papročių skirtingumų – iki labiausiai šokiruojančių įprastą vakariečių žvilgsnį net neramiais jo gyvenamaisiais laikais: yra tautų, kurios aprauda vaikų mirtį ir džiaugiasi senių mirtimi... Jis klausia: kokius tad papročius reikėtų laikyti „normaliais“, kurie atitinka žmogaus prigimtį, o kokius – ne, jei tai, kas vienoje tautoje ir vienais laikais yra normalu, o kitais ir kitur – ne? Ar gali būti koks nors vienas įpareigojantis principas, ar vienintelis toks principas tegali būti santykinumo ir reliatyvizmo bei subjektyvumo principas?

Pirmiausia tokio principo negali būti dėl to, kad žmogus nėra Visatos centras, kaip teigė įprastas to laikotarpio antropocentrizmas, kurį Montaigne'is bando įveikti, vėl priešpriešindamas ironiškas abejones: kaip žmogus, kuris net negali valdyti savęs, gali būti Visatos viešpats, t. y. iš esmės lyginti save su Dievu, priskirti sau dieviškas savybes? Kas suteikė žmogui tokias privilegijas – žmogui, kuris pats kupinas purvo? Montaigne'is dažnai žmones lygina su aktoriais, o pasaulį – su teatru. Bet jei egzistuoja kaukės, tai už jų turi slėptis veidas. Mąstytojas, kaip ir vėlesni subjektyvistinės filosofijos sekėjai, teigia, kad gyvūnai yra ir padoresni, ir protingesni už žmones, turintys ir sielą, ne tik protą. Tačiau pragyventi reikia žmonių pasaulyje. Skeptiškas jo žvilgsnis vėl nu-

krypsta į savianalizę, taigi – į psichologizmą. Montaigne'is pripažįsta, kad nėra nieko sunkiau nei aprašyti save patį, bet sykiu teigia, kad ir nėra nieko naudingesnio nei aprašyti save patį – tik pats sau žmogus gali būti tikras. Jis spontaniškai aptinka savo tikrąją esmę: vakarykštis *aš* ne mažiau tiesioginis ir vertingas negu šiandieninis. Montaigne'is, stebėdamas save, atranda, kad jis negali nustatyti, kas gi jis iš tiesų: „Kuo labiau išsižiūriu į save ir save pažįstu, tuo daugiau stebiuosi savo beformiškumu, tuo mažiau nutuokiu, kas gi *aš* iš tiesų“⁴. Šis žmogaus asmenybės nesugaunamumas – kaip ir išorinio pasaulio – leidžia Montaigne'ui teigti, kad ir jis pats tėra tik viena iš „nuomonių“: „Tai, ką *aš* čia dėstau, tėra mano fantazijos, ir jų padedamas *aš* stengiuosi pateikti ne daiktų, o savo paties vaizdinį“⁵. Montaigne'is atvirai rašo apie savo būdo priešingybes; jas liudija ir jo gyvenimas: pavyzdingas Bordo meras maro metu bėgo iš miesto, mąstytojas atvirai pripažino ir savo egoizmą, ir norą padėti savo bičiuliams, ypač E. de la Boesi. Montaigne'is ne be ironijos konstatuoja, kad „ponas meras ir Michelis Montaigne'is niekada nebuvo vienas asmuo ir tarp jų visada buvo aiškiai nužymėta riba“. Jis rašo apie savo pomėgį nieko neveikti ir sykiu – apie begalinį apsiskaitymą, apie tai, kad vienais atvejais jis be galo tauapus, kitais – be galo išlaidus ir t. t. Montaigne'is išžvelgia, kad egzistuoja tarsi du žmogaus veidai: toks, koks yra pats sau, ir toks, kokį mato aplinkiniai žmonės – t. y. antrasis veidas, veidas žmonėms. Iš esmės tai su pačiu žmogumi nelabai ką turi bendra, nes tai susiję su jo mokėji-

mu elgtis tarp žmonių. Ši įtampa tarp *aš* ir *kito* jaučiama visoje Montaigne'io kūryboje – viena vertus, jis jaučiasi vienišas minioje, antra vertus, trokšta žmonių ir jų dėmesio, suinteresuotas stebi, kas gi darosi aplinkui.

Iš pradžių ši įtampa skatina tik negatyvizmą. Montaigne'is svarsto, ar ne geriau izoliuotis nuo gyvenimo, nedalyvauti jame, likti stebėtoju, ramiai stebint *Kitų* tragedijas ir komedijas. Tačiau jis tuoj pat atranda, kad nė vienas *aš* negali būti visiškai izoliuotas nuo *kitų*, kad mūsų moralinės savybės ir išryškėja bendraujant su kitais; būti „moraliam“ – tai būti tokiam *kitų* atžvilgiu. *Aš* galiu žinoti apie savo dorybes ir nedorybes, bet „būti“ doras ar nedoras galiu tik *kitų* atžvilgiu. Montaigne'is daro išvadą, kad žmogus negali pabėgti nuo aplinkinių ir dėl to, jog širdies gilumoje jis to ir nenori: bet kokia teigiama asmens savybė tampa beprasmė, jeigu nepasireiškia kitiems, o yra tik sau. Montaigne'is teigia, kad *aš* visada pasireiškia per jo santykį su *kitu*. Jo manymu, iš pradžių šis santykis yra grynai negatyvus, tarsi praraja tarp *aš* – *sau* (veidas) ir *aš* – *kitam* (kaukė): „Žmonės nemato mano širdies, jie temato mano užsidėtą kaukę“⁶. Tačiau kaukę Montaigne'is laiko priklausomybės nuo *kitų* produktu – mes esame priklausomi nuo *kitų* vertinimo, žvilgsnio, žodžio.

Skepticizmą visada gimdo šis suvoktas skirtumas tarp asmenybės tikrumo (noro būti tikrai) ir visuomenės (*kito*). Kiti – meluoja, *aš* – galiu būti tikras. Bet galiu būti tikras tik būdamas vienas pats (todėl skeptikui visada tik vienas žingsnis iki solipsizmo). Montaigne'is, kaip ir

visi skeptikai, suvokė savo skepticizmą ir anaip tol nebuvo juo patenkintas: kas per gėris, jei vieną dieną garbinau kažką, kas kitą dieną man jau atrodo nusikaltimas? Taip pat Montaigne'is pastebi *kitą* skeptiko problemą – negalėjimą rasti patikimų kriterijų, kaip elgtis su žmonėmis. Taip pat jis suvokė ir tai, kad net skeptikui reikia kažkaip gyventi. Tad Montaigne'is kuria savo moralę. Pirmiausia tai neherojiška – kasdienė ir individualistinė moralė. Moralinių vertybių kriterijus – „teisinga“ asmenybė, kurios pagrindinis bruožas – laisvė (pirmiausia – mąstymo) ir laimės siekimas.

Montaigne'is, kitaip negu Rousseau, neišskiria savęs kaip kažko ypatingo: teigia, kad žmonės yra iš esmės vienodi, ir kiekvienam būdinga tai, kas būdinga ir visai žmonių giminei. Būtent tas savo ir *kitų* esminio panašumo atradimas ir yra Montaigne'io empatijos esmė – tik identifikiuodamasis su kitais, galiu užjausti *kitą*. Iš esmės jis teigia tai, ką vėliau savo etikos principu darys ir Schopenhaueris: visuotinis užuojautos jausmas padeda išvengti visų nežmoniškumo apraiškų. Montaigne'is, stebėdamas save, atranda savo pagrindinį bruožą – gailestingumą – jautrumą bet kokiai kančiai. Taigi pasirodo, kad tas *kitų* pasaulio neigimas yra ne to pasaulio, o tik jo netikrumo neigimas, tik neišsprendžiamas klausimas, kaip galima garbingai pragyventi gyvenimą, kuris vertas gyventi, kurio Montaigne'is trokšta, bet trokšta būtent kaip verto, t. y. neveidmainiško ir tikro. Taigi Montaigne'is vėl sugrįžta prie to, nuo ko jis iš pradžių buvo nusisukęs – prie „fenomenalaus“ pasaulio, prie visuomenės ir tikrovės.

Būtent suvokus visų žmonių bendrumą, atsiranda simpatijos jausmas – jų prigimtinė savybė, iš to kyla ir pareiga. Pareiga, anot Montaigne'io, nėra kokia nors herojiška savybė. Jos tikslas ir esmė paprasta – padėti pragyventi gyvenimą, išlaikyti jį. Montaigne'is kalba apie dviejų rūšių dorybes: stojiškąją – susijusią su sunkumų įveikimu, ir sokratiškąją – susijusią su džiaugsmu būti virš sunkumų. Ieškodamas abiejų dorybės rūšių savyje, Montaigne'is konstatuoja, kad nė vienos jų neturi, atranda savyje tik „gerus prigimtinius polinkius“, savotišką „natūralų gerumą“, kuris savo ruožtu kyla iš prigimties. Tad dorybės kelrodžiu, anot Montaigne'io, turi būti gamta, o palydovais – laimė ir malonumas. Kai gamta (gamtinė prigimtis) įtraukiama į dorovę, ji remiasi dvasios ir kūno vienybės principu. Kitaip sakant, Montaigne'is sukyla prieš požiūrį, kad gėris nėra dvasinis gėris, kuris priešpriešinamas fiziniam gėriui. Montaigne'is teigia, kad jam svetima ta išmintis, kuri ragina niekinti kūną. Kadangi nieko nėra kitur – ne čia ir dabar, tai reikia, anot Montaigne'io, atmesti asketizmą kaip dorovės principą. Tačiau ką sako žmogui dorybė, kuriai vadovauja gamta? Pragyventi skirtą gyvenimą vadovaujantis jos dėsniais – epikūrizmas. Taip Montaigne'is tarsi aplinkiniais keliais priartėja prie Epikūro: iš pradžių susižavėjęs Senekos stoicizmu, bet neradęs jame gyvenimo pilnatvės, jis pereina prie skepticizmo, o po to – prie Lukrecijaus, kuris jį ir atveda prie Epikūro. Jis teigia, jog pritaria Epikūriui, kad reikia vengti malonumų, kurie lemia didesnius nemalonumus. Montaigne'is rašo, kad tik Die-

vas ir religija mums žada nemirtingumą, o ne gamta ir mūsų protas, tad reikia atsigręžti į šį pasaulį ir jo malonumus. Montaigne'is iš esmės tęsia epikūriškąją tradiciją: žmogus turi gyventi pagal savo prigimtį kartu klausydamas proto balso. Gyvenimo tikslas – laimės siekimas. O laimė – malonumas. Malonumas – dvasinių ir fizinių žmogaus poreikių santarvė, harmonija. Tad Montaigne'is, kaip ir Epikūras, teigia saiko ir protingo malonumo etiką. Jis rašo, kad ir pareiga svarbi tiek, kiek netrukdo šiam pagrindiniam tikslui. Montaigne'is teigia, kad siekdamas šio tikslo, žmogus turi išstudijuoti savo būdą, savo polinkius, „išauklėti save laimei“. Mąstytojas išskiria objektyvias ir subjektyvias nelaimes (įžeista savigarba, garbėtroška ir t. t.). Kovoti, anot jo, reikia su abejomis, tik su neišvengiamomis nelaimėmis reikia sutikti, sutarti. Iš šių žmogaus priedermių sau pačiam kyla priedermės kitiems žmonėms ir visuomenei. Žmonių santykius Montaigne'is siūlo reguliuoti pagal teisingumo principą, t. y. kiekvienam žmogui turi būti atlyginta pagal nuopelnus, pirmiausia neužmirštant teisingumo sau pačiam. Teisingumas žmonai – žiūrėti į ją, jeigu ne su meile, tai bent su pagarba, vaikams – rūpintis jų sveikata, valstybei – gerbti jos įstatymus. Esama santvarka, pasak Montaigne'io, visada yra pati geriausia, nes niekas negali pasakyti, kad naujas visuomeninis darinys suteiks mums daugiau laimės. Tačiau nei dorovės, nei politikos sferoje Montaigne'is neteigia jokių idealų. Jis sako, kad norėti egzistuojančios santvarkos pokyčių dėl egzistuojančių trūkumų – vadinasi, norėti ligą gydyti

mirtimi. Montaigne'is buvo visokių naujovių priešas, nes jos, griaudamos egzistuojančią visuomeninę santvarką, trukdančios žmogui mėgautis gyvenimu (šiuo požiūriu buvo konservatorius, bet ne lietuviškąja – griovimo – prasme). Būdamas mero poste, jis stengėsi išlaikyti *status quo* ir vengti naujovių – tai skatino ir supratimas, kad pasaulis nėra protingas, ir blaivaus proto bei patirties diktuojamas suvokimas, kad bet koks įsikišimas į nusistovėjusią daiktų tvarką, bet koks noras keisti jau susiklosčiusią situaciją visuomet ją tik pablogina, sukelia nelaimės ir netvarką. Tad Montaigne'is teigia, kad geriau „stabilus“, įprastas blogis nei novatoriškos iniciatyvos, keliančios sumaištį, kuri nežinia, ar atneš ką nors pozityvaus, bet aišku, kad sugriauts daugelio gyvenimus, o jie yra vieninteliai duoti žmogui: juodraščių nėra. Vėl tuo pasireiškia Montaigne'io humanizmas ir gailėstingumas: jis teigia, kad jam atrodo nežmoniška savo paties ambicijas ir požiūrius iškelti tiek aukštai, kad vardan jų triumfo būtų imamas griauti visuomenės stabilumas, keliami pilietiniai karai, kurie griaua tūkstančių likimus.

Šiuo požiūriu Montaigne'io etika nukreipta prieš veidmainystę, kai reikalaujama gyventi „dėl visuomenės“, o po tuo slepiasi tik egoistiniai interesai ir noras naudotis kitu žmogumi savo tikslais. Montaigne'is čia nurodo taiklią analogi-

ją su žmogaus ligomis: šios turinčios tam tikrą apibrėžtą trukmę. Jeigu mes jas kantriai iškenčiame, jos pačios praeina, jei prievarta stengiamės sutruminti jų trukmę arba nutraukti jas, dažnai jas tik prailginame. Montaigne'is blaiviai žiūri ir į galiojančius įstatymus: jie, anot jo, nėra protingi, nes sukurti netobulų žmonių, kurie siekė savo interesų, bet vardan visuomenės stabilumo reikia jiems paklusti – ne dėl to, kad jie teisingi, bet dėl to, kad jie įstatymai.

Tačiau kalbėdamas apie auklėjimą, Montaigne'is buvo novatoriškas: auklėjimo tikslas – ne padaryti iš vaiko „specialistą“ (teisininką, daktarą ar pan.), o išlavinto proto, valios ir charakterio žmogų, kuris galėtų mėgautis gyvenimu ir stoviškai išverti jo tykančias negandas. Tam tikra prasme šias idėjas vėliau pakartojo Locke'as ir Rousseau *Emilyje*.

Taigi galutinis Montaigne'io etikos žodis – gyvenimas vardan gyvenimo. Hegelis skeptiko sąmonę vadino „nelaiminga sąmone“. Tačiau ar taip? Yra gyvenimo skepticizmas, kuris kyla iš nusivylimo gyvenimu, ir filosofinis skepticizmas, kuris kyla iš netikėjimo žmogaus pažintinėmis galiomis; jie gerokai skiriasi. Montaigne'is buvo gyvas žmogus, skirtingai nuo Hegelio, kuris buvo gyvas tik mintyje. Kas geriau? Filosofija pradeda nuostaba, tęsia tyrinėjimu ir baigia nežinojimu, – teigė Montaigne'is. Neaišku.

Literatūra ir nuorodos

² M. Monten. *Opyty*. – Moskva, 2000, t. 1, s. 5.

³ M. Montenis. *Esė*. – Vilnius, 1983, p. 100.

⁴ M. Monten. *Opyty*. – Moskva, 2000, t. 3, s. 11.

⁵ Ten pat, t. 2, p. 10.

⁶ Ten pat, p. 16.